

FORDÍTÓK BRECHTJE

a holdasopera

A műfordításról való gondolkodás mindig azzal kezdődik, hogy létezik-e ideális fordítás, és mindig azzal végződik, hogy igen is, meg nem is. Ha egyazon mű két fordítása közül az egyikről azt mondjuk, hogy jobb, mint a másik, akkor ebbe kimondatlanul azt is beleértjük, hogy van olyan mérce, amelyhez képest tartjuk jobbnak a másikat. Ha viszont azt tartjuk szem előtt, hogy az irodalmi mű sajátossága nyelvi formájában rejlik, akkor nyilvánvaló, hogy nincs ideális fordítás, sőt a fordítás egyenesen merénylet a mű ellen: kivetkőzteti formájából. Innen nézve mindegy, hogy a fordítás jobb-e vagy rosszabb.

Mégis vannak fordítások, és vannak olyan fordítások, amelyeket jobbnak tartunk másoknál. Vajon milyen címen?

a műfordításairól

A fordítások mentsége és jogcíme mindenesetre az lehet, hogy a különböző nyelvek alapelvei, struktúrái és mechanizmusai többé-kevésbé hasonlóak, és hogy az irodalmi művek többé-kevésbé a létező valóságra vonatkoznak. A fordító tulajdonképpen ezen a bizonyos valóságon keresztül emeli át a művet egyik nyelvből a másikba, azaz újraírja, még akkor is, ha ez az újraírás az igazi „íráshoz” képest inkább szolgálai másolásnak tűnik. Persze hogy ilyen látszat támadhat egyáltalán, nevezetesen az, hogy a fordítás gépies másolat csupán, azon a feltevésen alapszik, hogy a nyelvek egyazon kulcsra járnak, és akkor már megint ott vagyunk, ahonnan kiindultunk: ahány nyelv, annyiféle kulcs? Vagy van azért valamiféle tolvajkulcs, amely mindegyik zárba jó? Igen is, meg nem is.

Hol az egy és oszthatatlan mű?

Ennyit az elméletről, és most lássuk a gyakorlatot. Érdekes módon itt műnemenként kissé eltérő normák uralkodnak. A verset tartjuk legkevésbé lefordíthatónak, a fordítási kísérleteket itt mérjük a legkevésbé a lehetséges optimum mércéjével. Egy verset nem annyira az tűntet ki, hogy kiváló fordítása kiváló versnek mutatja, hanem inkább az, hogy többen többféleképpen fordítják le, mintegy újra meg újra megkísérti a költő-fordítókat szépségével, titkaival. Csakhogy ez azzal a veszéllyel jár, hogy a sok fordításban elvesz az eredeti. Ha ennyiféleképpen ki lehet fejteni, akkor hol az egy és oszthatatlan mű? Hol másutt, mint az eredetiben, tehát térjünk csak vissza hozzá. Mégsem mondunk le a versfordításokról, és arról a társasjátékról sem, hogy mégis, melyik a jobb, melyikben mi a jobb.

A próza fordításban a közhiedelem szerint megbízhatóbb, maradandóbb eredményeket lehet elérni. Úgy gondoljuk, hogy a prózai mű különösebb veszteség nélkül átmenthető egyik nyelvből a másikba, a pontos megfelelés itt elég jól mérhető és számon is kérendő. Nem lehet semmit kihagyni, semmit hozzátenni, aki csal, felületes, ügyetlen vagy hivalkodik, az könnyen tetten érhető. Egy regényfordításról inkább ki merjük mondani, hogy jó vagy rossz, és a regényfordítás általában hosszú ideig az eredeti mű más nyelvű megjelenési formája marad. Azért van ez így, mert úgy véljük, hogy a prózai műben nem „számít” annyira a forma, valamint azért, mert a *Háború és békét* vagy a *József és testvéreit* nem szokták újra meg újra lefordítani vagy lefordíttatni. Holott, mint azt a *Bovaryné* vagy az *Úvöltő szelek* most megjelent új fordítása tanúsítja, egyazon, szóról szóra megbízhatóan és egyezményesen nyomon követhető szövegű prózai mű fordításai között is lehet ég és föld különbség.

A drámai szövegekkel, úgy tűnik, szabadabban lehet bánni, mint a versekkel vagy a prózai művekkel. A versben egy ékezet is számít, és a regényből sem lehet szavakat, hát még mondatokat kihagyogatni, sem az eredeti szövegközlésben, sem a fordításban. A kontrollszerkesztő elvben árgus szemekkel vizsgálja, nem hagyott-e ki semmit a fordító a regényből, és ha talál egy hiányzó félmondatot, diadalmasan lecsap rá, a fordító pedig, ha lelkiismeretes, szégyenkezik. A pontosság az a követelménye persze a drámai szöveg nyomtatott közlésére is vonatkozik, főleg igényes kiadásban, de sokszor az eredeti mű sem rekonstruálható pontosan, mert esetleg több szövegváltozata, maradt ránk, más-más előadások szövegei. Vagyis a drámai szöveg nem él annyira önálló és védett életet, mint a vers vagy a regény, a drámai szövegek sokszor színi-előadásokkal szimbiózisban élnek az életüket.

Ez — különösképp ebben a folyóiratban — közhely, mégis utalni kell rá, mert a drámafordításokban is szerepe van. Egy drámafordítás ugyanis — és vonatkozhat ez akár mindjárt a *Koldusopera* itt összehasonlítható fordításaira is — készülhet eleve egy tervezett előadás intenciói, koncepciója szerint, úgyszólván rendezői megrendelésre, éppúgy, mint a díszlet vagy a zene. Petri György új *Mizantróp*-fordítása például nyilvánvalóan Székely Gábor tervezett előadásának szellemével összhangban született meg, még akkor is, ha a rendező nem látta el „instrukciókkal” a fordítót. Elég volt, hogy kortársak, hasonló gondolkodásúak, esetleg barátok.

De ha kész fordítást használ fel az előadás, akkor is rendszeresen előfordul, hogy a dramaturg „meghúzza” a szöveget, vagy a rendező és a színészek „belenyúlnak.” A húzások persze nem a fordításnak szólnak, hanem az eredetinek, jelölül annak, mennyire nem sérthetetlen a drámai szöveg. A fordított szöveg alakítgatásának indítéka rendszerint a „jól mondhatóság” színeszi szempontja, amely a kivülről számára néha kissé rejtelmesnek tűnik, és néha nincs is mögötte más, mint misztifikáció vagy szeszély, amely persze szintén lehet szükséges kifejezési kellék. A nem mindig követhető és átgondolt színházi eljárásoknak saját gyakorlatomból is ismerem olyan példáját, amikor egy színház megrendelte tőlem egy olyan darab fordítását, amelynek volt egy régi, nyolcvan éves fordítása, aztán végül mégsem az enyémet használták, hanem a régit, mégpedig állítólag éppen a régiességéért, amelyről persze már előzőleg is lehetett tudomásuk.

Az Európa-iskola

Egy dráma különböző fordításait valójában csak úgy lehetne összehasonlíttani, ha a hozzájuk tartozó előadásokat is összehasonlítanánk, és a fordítást csak azok függvényében vizsgálnánk. A *Koldusopera* négy fordításának mostani összehasonlításakor ettől el kell tekintenünk, ezért észrevételeim eleve csak viszonylagos érvényűek lehetnek. Ezenkívül olyan kiváló író-fordítók, mint Vas István, **Eörsi István**, Márton László és olyan rutinos színházi szakember, mint Blum Tamás munkáiról lévén szó, eleve feltehető, hogy nincsenek nagy minőségi különbségek köztük; félretéve az összemérhetetlenség elvi kérdését, a szakmai tudás gyakorlati oldaláról nézve mind a négy fordítás profi munka, amelyek — állítólag a Vas Istváné kivételével — a színházi előadás próbáját is kiállták.

Így hát inkább csak értelmezésszerű, hangnembeli eltérésekre utaló jeleket keresek a fordításokban, és pedig, mivel járatosabb vagyok a próza fordításban, mint a versfordításban, a *Koldusoperának* csupán néhány prózai részében, ami tovább korlátozza megállapításaim érvényét.

Az rögtön feltűnik, hogy Márton László fordítása kicsit kilóg a sorból. Van ennek mindjárt egy nagyon egyszerű oka, ami máris visszakanyarít bennünket a színházhoz, alighogy próbáltunk elvonatkoztatni tőle, nevezetesen az, hogy ez a fordítás jócskán meghúzott szövegváltozat. Mártonnál nem utolsósorban azért olyan könnyed és flott, olyan laza és fesztelen minden, mert sok szövegballasztól mentes. Legalábbis a gépiratban körözött változat. Hogy ő eleve így fordította-e le a darabot, félig-meddig mint dramaturg vagy pedig a Budapesti Kamaraszínház előadásának megdolgozott szövegkönyve cirkulál-e Márton László fordításaként, azt nem tudom.* Mindenesetre igen sok minden hiányzik ebből a szövegváltozathoz, rendszeresen tucatnyi sorok. A másik szembeötlő jellegzetessége ennek a fordításnak — és emiatt érték is már támadások —, hogy erősen épít a mai argóra. Márton *Koldusoperája* tehát helyenként olyan, mintha ma játszódna, itt nálunk. Továbbá néha olyankor is argóban beszél, mikor Brecht eredetije nem; olykor pedig Márton magyarítása zaftosabb argó, mint amilyenek német megfelelője tűnik.

Blum Tamás többször előadott fordítása is elég nagyvonalú. Ebből is hiányzik sok apróság a teljes német szövegváltozathoz képest, de itt nem annyira sorok, mondatok kihagyásáról van szó, bár erre is akad példa, hanem inkább összevonásokról, tömörítésekről, helyenként kisebb sorrendi változtatásokról. A lényeg, a szöveg értelme, színeze mindig megvan, a szöveghez azonban néha kicsit eltér a némettől, már amennyire a német szöveghez hasonlóan egyáltalán a magyarhoz — lásd elmélet. Blum Tamás kipróbált színházi rutinié, aki a színészeknek olyan szöveget kínál, amelyet az várhatóan könnyen tud elmondani.

Vas István fordítása, amelyet tudtommal még nem adtak elő, nyomtatásban viszont többször megjelent, nagyon pontos, szövegű munka. Minden benne van, amit Brecht megírt. A többi fordításhoz képest kevésbé flott, gördülékeny, élőbeszédszerű — persze hogy ki mit mennyire tart ilyennek, az megint lehet rendezőként vagy színészenként változó, illetve függhet az élőbeszéd mindenkorai állapotától, értelmezésétől. Vas István fordítása mindenesetre jellegzetes példája annak a becses magyar fordítói hagyománynak, amelyet talán nevezhetünk a könyvkiadóról „Európa-iskolának.” Vas István maga is évtizedekig munkatársa volt az Európa Könyvkiadónak, és közreműködött ennek a fordítói iskolának a kimunkálásában, illetve más művelői révén az visszahatott rá.

Ennek az iskolának a lényegét abban foglalhatnánk össze, hogy a fordításnak egyrészt maximálisan pontosnak, az eredetihez hűnek kell lennie, másrészt maximálisan igazodnia kell a magyar nyelv és stílus egyezményes szabályai-

* M. L. közlése szerint fordítói példány nem létezik. A szerkesztőség az előadás sűgőpéldányát bocsátotta a bírálói rendelkezésére. (A szerk.)

hoz — kivéve persze, ha az eredeti is rombolja a maga nyelvén az egyezményeket. Ez önmagában véve még nem mond sokat, többet mond az, hogyan lehet, hogyan szokás eltérni ettől az eszménytől, ha muszáj, mert nincs más megoldás — de akkor is lehetőleg úgy, hogy ne nagyon lehessen észrevenni ezt az eltérést. Ha az idegen szöveg megformálásának módja tartalmi szempontból is nagyon fontos (végső fokon mikor nem az?), akkor a magyar nyelvhasználatból lehet kicsit engedni, hogy halványan átderengjen az idegen szerkezet; ha viszont az idegen szöveg saját nyelvi közegehez képest semlegesnek, egyezményesnek mondható, nem hangsúlyosak benne a tartalmi jelentőségű vagy az egyéni nyelvhasználatra valló stíláriis jellegzetességek, akkor a fordítás kritikus eseteiben a magyaros újra- vagy átforgalmazás felé illendő elmozdulnia a fordítónak. Ez a gyakorlat elsősorban a próza fordításban alakult ki, beleértve a prózában írt drámákat is. Vas István következetesen érvényesítette az idevágó elveket, de talán emiatt is szereplői helyenként inkább mintha regényben beszélgetnének, mint színpadon.

Eörsi István is az „Európa-iskola” képviselője, de ő ugyanakkor mint színműri és gyakorló dramaturg, eleven kontaktusban van a színházzal is. Ő tehát a pontosság és a magyarosság mellett nyilvánvalóan a színpadi beszéd követelményeinek is eleget akart tenni. Mivel ez többnyire remekül sikerült neki, egy absztrakt eszmény feltételezése esetén az ő fordítását kell a legjobbnak tartanunk. Pimaszság dolgában vetekszik Mártonéval. De, ismétlem, ez nem jelenti azt, hogy egy esetleges zseniális *Koldusopera*-előadásnak valamilyen okból nem a másik három fordítás valamelyikét kell-e mégis választania.

Ugyanaz másképpen

Nézzük most már szövegpéldákon, hogyan mutat mindez közelebbről. Olyan példákat mindegyikre aligha fogunk találni, amelyek mind egyformán és egybehangzóan demonstrálják a fenti összehasonlításokat. Mindjárt az első felvonás elején Peachum „Geschäft”-je lehet „szakma” (Vas, **Eörsi**), lehet „vállalat” (Blum), lehet „üzlet” (Márton). A „Geschäft” szó Peachum második prózái mondatában kétszer is előfordul, Vas másodsorra „foglalkozást” mond, Blum nem ismétli meg.

Prologjában Peachum a bibliai mondások gyors elhasználódásáról beszél. Vasnál ez így hangzik: „A Bibliában akad vagy négy-öt szívre ható mondat; de ha elhasználnánk, itt áll az ember kenyér nélkül. Ez az „Adj, hogy neked is adassék” például mennyire elkopott alig néhány hét alatt, mióta itt lóg. Hiába, mindig valami újat kell kitalálni. Ilyenkor aztán megint a Bibliának kell megmutatnia, hogy mit tud, de ez se mehet a végtelenségig.” Pontos, minden benne van, két

ponton érzem kicsit halványanak: „...itt áll az ember kenyér nélkül” („...ist man glatt brotlos”) és: „...Ilyenkor aztán megint a Bibliának kell...” stb. („Da muss eben die Bibel wieder erhalten, aber wie oft wird sie es noch?”) **Eörsi** ezt írja: „A Bibliában négy-öt olyan mondat is akad, amely megindítja a szívet, de ha elkopatjuk őket, akkor felkopik az állunk.” A „felkopik az állunk” kitűnő; hogy játékosan össze kell-e csengenie — a némettől eltérően — az „elkopatjukkal”, abban kétkedem.

Blumnál felcserélődik a sorrend. Előbb van szó arról, hogy: „Ezt a „jobb adni, mint kapni” példátul három hét alatt teljesen lejárattuk. Újdonság kell a népnek. Ilyenkor a Bibliához fordulunk, de hát az is meddig bírja még?” — és csak azután következik: „Van a Bibliában négy-öt szívre szóló frázis, ha azokat is elhasználja az ember, egyszerűen kenyér nélkül marad.” A „frázis” nem tetszik, mert már önmagában minősít, értelmez, és nem valami jó az sem, hogy „egyszerűen kenyér nélkül marad.” Annál jobb viszont az, hogy „meddig bírja még” a Biblia. És Márton: „Van a Bibliában három-négy (?) mondat, amely megindítja a szívet, de ha elnyűttük őket, itt állunk megfűrödve. Például az „Adj, hogy adassék” jelszót, itt ni, alig három hét alatt lejárattuk. Frissíteni kell a kínálatot. Ilyenkor az ember megint előveszi a Bibliát, na de a Bibliának is van határa.” „...itt állunk megfűrödve”, „a Bibliának is van határa” — az ilyen fordulatok jellemzőek Márton fordítására. **Eörsinél** így folytatódik a passzus: „Így például az „Adjatok, és nektek is adatik” elkopott kurta három hét alatt, amióta itt lóg. Mindig valami újdonsággal kell előállnom. Ilyenkor a Biblia húz ki a kátyúból, de hányszor bírja még?” A bibliai szólás példa fordítása itt a legjobb, a „de hányszor bírja még?” összecseng Blum ötletes megoldásával, ellenben a „kurta” jelző és a „ki-húz a kátyúból” szólás itt kevésbé tetszik.

Maxi és Polly esküvői jelenetében Maxi egyszerűen csak kiveri az egyik bandatag kezéből a tálat, és így szól (Vas szerint): „Voltaképpen még nem akartam hozzáfogni az evéshez. Szívesebben vettem volna, ha minálunk nemcsak mindjárt az van, hogy „neki az asztalnak, fejest a kajába”, hanem előzőleg valami hangulateltetés is történt volna. Egy ilyen napon másoknál szokott történni is valami.” Mártonnál ez a rész hiányzik. Blum: „Eredetileg nem az evéssel szerettem volna kezdeni. Persze „zabáld, ahol éred” — nálatok ez a jelszó. Pedig milyen szép lett volna előbb valami hangulateltetés. Egyes helyeken ilyenkor produkálni szoktak valamit.” Nem vitás, hogy tömörebb, pergőbb, mint Vas fordítása, amelyben különösen a „történni” ige kétszeri előfordulása nehézkes. Ezt Blum teljesen kiküszöböli, holott a németben valóban ott van a két ige, csak két különböző alakban: „vorgehen” és „stattfinden.” És **Eörsi**? „Tulajdonképpen még vártam volna az evéssel. Szívesebben vettem volna,

ha jelszavatok nem rögtön az, hogy „Neki az asztalnak, zabára fel”, hanem ezt valami hangulatos program előzi meg. Ilyen napon másokat is meglepnek effélével.” Blumé valamivel rövidebb, pedig nála négy mondatból áll ez a szöveg, **Eörsi** három mondata viszont annál vésztijszóbb a maga negédességével.

Ede valamivel lejjebb azt mondja Vasnál: „Bizonny, illet még nemigen tetszett zabálni.” Blum: „Ilyen kosztot maga még nem pipált.” Márton: „Igen, illet még nem tetszett burkolni.” **Eörsi**: „Hát igen, illet még életében nem kajált.” Melyik jobb? A Blumé szigorúan véve hibás, a magyar szólás valójában csak így fordul elő: „Ilyet (v. olyat) még nem pipált!” Mártonnál a „burkolni” anakronizmus. De tovább: „Penge Mackie-nél ez mindennap így megy. Maga igazán a pikszisbe került.” (Vas); „Bicska Maxinál illet adnak mindennap. Jól bele tetszett ülni a húsosfazékba.” (Blum) **Eörsinél** „meg tetszett fogni az isten lábát,” Mártonnál pedig „mézesbödönbe” ül bele Polly. Itt Márton fordítása a legpontosabb: „Da haben Sie sich richtig in den Honigtopf gesetzt.”

Az „argósítás” mértéke

Mártonnál remek megoldások váltakoznak vitathatókkal és túlhajtottakkal. Ez utóbbiak többsége a darab nyelvének abban a rétegében található, amely iróniával-humorral a bűnözés, az alvilág „tolvaj”-nyelvét idézi. Az argó gyorsan avul, tehát bizonyos „korszerűsítés” egy hatvanéves mű fordításánál elkerülhetetlen, mert különben nem úgy lesz komikus a gengszterek társalgása, ahogy Brecht szánta, hanem másképp. Olyan kifejezések Vas István nem is olyan régi fordításában, mint „a pikszisbe került,” vagy „kutyagumit kaptok, nem jüdpénzt” (Peachumné), ma már kissé ómodinak hatnak. Ugyanakkor tudni kell, hogy Brecht csak mértékkel alkalmaz argó kifejezéseket, a *Koldusopera* egyik lényeges brechti sajátossága, hogy a banditák finomabb, választékosabb, műveltebb nyelven társalognak, mint a valóságban. Brecht banditái féltőn vannak a bűnözés és az üzleti élet között, sznobok, parvenűk, és ez a beszédmódjukon is meglátszik — nem beszélve most arról, hogyan válik mindez a rafinált stilizáció eszközevé.

Egyszóval nagyon kell vigyázni az „argósítás” mértékére. Érzésem szerint Vas István kicsit innen maradt az adagolás ideális szintjén, Márton túllépte. Vonatkozik ez a viccekre, a humorra is. Vas néha túl decens, Márton viszont néha ripackodik. „Nem kell a rizza” — mondja nála Peachumné Filchnek; „Ne beszélj hülyeségeket” — mondja Vasnál; „Ne járjon a szád” Blumnál; „Ne hülyéskedj” **Eörsinél**. A németben: „Red keinen Unsinn.”

„Polly, ne húzd ki a gyufát!” — mondja Márton. Vas: „Polly, ne hozz ki a sodromból!” Blumnál hiányzik ez a mondat. **Eörsi**: „Polly, ne feszítsd túl a

húrt!" Brecht: „Polly, schlag dem Fass nicht den Boden aus” — ami szó szerint azt jelenti, hogy ki ne üsd (verd) a hordó fenekét. Az ördög tudja, hogy ez inkább népi vagy alvilági szólás volt-e a németben annak idején. A Halász-féle szótárban mindenesetre benne van: „...ez már mégiscsak sok v. több a soknál, most (már) aztán elég!, (ezzel) betelt a pohár!, ez mindennek a teteje!” Márton itt elveti a sulykot.

Megint Mártonnál így ordít rá Polly Mátyásra a második felvonás negyedik jelenetében: „Ha kifogásod volna, akkor az urak a nadrágodat lecibálták volna és a valagadat kifilézték volna!” A németben itt a szavak szótári jelentése szerint a hátsórész vagy ülep elpáholásáról, elfenekelésről van szó. Vas: „Különben az urak már régen lerángatták volna a gatyádat, és elintézték volna a fenekedet, ugyebár, uraim?” Blum: „Mindjárt lehúzzák az urak a nadrágodat és elintézik a seggedet.” A gépiratban az „elintézik” „megcsiszoljákra” van kijavítva kézzel — ezt jobb, ha azonnal elfelejtjük. **Eörsi**: „Különben ezek az urak már régen kiráztak volna a nadrágból, és elfenekeltek volna.” Egyetérthetünk Mártonnal abban, hogy a mai fordításban valamivel erősebb kifejezésre van itt szükség, mint akár az eredetiben, hogy a banditák elhüljenek Polly bandavezéri képességeitől („Döbbent csendről” mindenesetre, mint Márton írja a zárójelbe tett rendezői utasításban, nincs szó, csak „kis szünetről”), de a valag kifilézése, hangozzék bármily „jól” magyarul, itt „több a soknál”.

„Fuszizókról” van szó Mártonnál „kontárok” helyett, „esti meséről” „gyermekvers” vagy „dajkamese” helyett, „bunkócskáimról” „hatökör” vagy „tökkelütött” helyett. Ez utóbbi **Eörsinél**: „fajankók”, Vasnál: „tökfilkók”, Blumnál: „hólyagok”. A „Pofa be!” Mártonnál „Pofa súlyba!” — ami lehet, hogy létező argó kifejezés a katonaság világából, de nem való ide, és nem is olyan jó. Őszintén szólva a „sztrüll” kifejezést nem ismerem, amelyet Márton a „zsaru” vagy „hekus”, vagy „rendőrség” értelemben használ a német „Polente” szó megfelelőjeként. A „Polente” a „Polizei” berlini becézése, talán van valami köze az olasz eredetű és „hagymaleves, puliszka” jelentésű „Polenta” szóhoz.

Márton aktualizáló argósításának vannak szerencsésebb példái is. Például a „Schere-reien” (vesződés, bajlódás többes számban) nála „totojázás”: „Polly: ...Az ember a végén tisztára hülyét kap ettől a sok totojázástól.” **Eörsinél**: „Mennyi kényelmetlenség, ebbe bele lehet örülni.” Vasnál: „Az ember tisztára megőrül ennyi kellemetlenségtől.” Blumnál: „Bele kell bolondulni ebbe a nagy forgalomba.” Nyilvánvaló, hogy Márton megoldása a legjobb, még akkor is, ha a német „Schererei” szónak nincs semmi argóíze. Blum fordításának itt különben nem sok értelme van, és megjegyzendő, hogy bár Blum nagyvonalúsága, pontatlansága kétségkívül ke-

zére, helyesebben „szájára” játszik a színésznek, egy ponton túl tömörítései, egyszerűsítései a darab stílusát és szellemét érintik. A rövid mondatok jól peregnék ugyan, de a replikázásban — a keresetlenül közönséges tónus bőséges adagolása révén is — végeredményben valamivel nyersebb, durvább *Koldusoperához* vezetnek, mint amilyen az eredeti. „Mit pofázol, mit pofázol?” kiabál Lucy Blumnál, holott a németben csak ez van: „Was sagst du da? Was sagst du?”

Vagy valamivel lejjebb így kiált fel nála Polly: „A te úri modorod! Puncimanci. Ó, csak tartson ki az emberi méltóságom...” A németben: „Deine feinere Art! Oh, ich vergebe mir ja nur meine Würde! Da bin ich mir doch zu gut... allerdings.” Vas István fordításában: „Te beszélsz finom úri modorról? Ó, csak meg ne feledkezek a méltóságomról! Ehhez azért túlságosan jó vagyok... Kétségkívül.” **Eörsinél:** „Te és a finomabb modor! Ó, csak a méltóságomat őrizzem meg! Anynyira azért nem süllyedhetek le... semmiképp.” Mártonnál hiányzik ez a passzus, sőt itt egy teljes oldalnyi szöveg, a színházi szövegpéldányból legalábbis. A német szövegből viszont a „Puncimanci” hiányzik.

Az összehasonlító szövegpéldákat szinte vég nélkül sorolhatnánk tovább. Egyrészt hallatlanul érdekesen és tanulságosan dokumentálódhatna, ami talán már a fenti példákban is látszott: bár nagyjából ugyanazt mondja mindegyik fordítás, mégis teljesen másként. Alig van véletlen

egybeesés köztük, holott elég sok olyan mindennapi beszédfordulat található a darabban, amelyekről egyértelműnek tűnhetne, hogyan hangzanak magyarul. Másrészt még jobban megerősödhetne az a benyomás, amely szintén körvonalazódott talán: bár lényegesen különböznek egymástól a fordítások, értelmezés vagy színvonal dolgában ez csak árnyalatnyi különbségekkel jár. Amekkora hátrány érte Mártont azáltal, hogy csonka példány képviselte, akkora előnyt élvezett azáltal, hogy pimaszul szellemes megoldásai feszes kompozícióba, jól pergő replikázásba illeszkedtek. A jól bevált Blum-fordításnak rá kellett itt mutatni egy lappangó tendenciájára, amely a Vas István és **Eörsi István** képviselte fordítói iskolával nehezen egyeztethető össze. Az összehasonlításban Vas István fordítása, bár nagyon pontosnak, de előadási szempontból valóban kicsit nehézkesnek, körülményesnek bizonyult. **Eörsi István** filológiaiul teljes és pontos, az előadási követelményekhez is jól igazodó fordításának legfeljebb olyan részleteit lehetne vitatni, amelyek az összehasonlító olvasó személyes gusztyusa szerint hol ebben, hol abban a másik fordításban tűnnek jobbnak. Egy olyan rendező, aki nem tiszteli vallásosan a szellemi magántulajdont — mint fordítói megjegyzései szerint **Eörsi** sem —, talán kombinálja majd egyszer előadásához e fordításokat, s hogy igazolható-e az eljárása, csak az előadás fogja eldönteni.